

Samouprava – osvoboditev vseh spon

gre. Vedno je bil človek, pred katerim nisem imel strahu ali nerazumevanja. Pred nekaj leti sva se srečala na Velem polju. On je tja zahajal na počitek. Zelo rad je imel planine in naravo. Tudi fotografiral je. Imela sva majhen ustni tečaj o tem, kako naj fotografira in kaj naj fotografira. Gojil je ljubezen do fotografije, kljub temu, da se ni tako intenzivno ukvarjal s tem, saj ni imel časa. Rad bi se pa, vendar kot državljan, ki je imel toliko obveznosti, tega ni mogel. Še na Velem polju ni počival. Pisal je in študiral.

Lani jeseni sva se spet srečala v ateljeju pri mojstru Batiču, ko ga je modeliral. V razgovoru sva prišla do tega, da bi ga portretiral, fotografiral. Takoj sem se odzval, ker sem videl, da je bil zelo dobro razpoložen. Sploh se ni videlo, da je bolan. Tako sem napravil te slike. Z le-timi so bili on in sodelavci v kabinetu zelo zadovoljni. To je bolj resen portret, eden njegovih najboljših. Potem se nisva več videla. Batič je njegov portret končal in mislim, da je narejen že tudi odleber. Kolikor jaz lahko presodim je zelo dober.

Vedno je tudi rad govoril o planinah. Želel si je, da bi se spet srečali na Velem polju. Vabil me je, da bi šel z njim gor. Bil je zelo hud, ko se je razpravljalo, da bi na Velem polje speljali cesto. S tem bi se ta kraj spremenil v množično izletniško točko – za obisk z avtomobilom. Bil je zelo proti, čeprav ni imel ničesar proti množičnemu izletništvu. Zavzemal se je le za varstvo narave. Naravo je izredno ljubil. Poznal je veliko rastlin in pripovedoval mi je o nekem drevesnem mahu, ki ga je stalno nabiral. Iz njega si je kuhal zdravilni čaj za želodec, ker je imel premalo kisline. Ta čaj mu je želodčno kislino uravnaval in rekel je, da mu to zelo koristi, saj se po tem čaju zelo dobro počuti. Ljubil in spoštoval je naravo in se nanjo tudi spoznal.

Prihajal je peš

Cankar – Simončičeva, poslovodja
fotografije Titova 40
Tovariša Kardelja se spominjam še iz ča-

Samoupravljanje je bilo vedno neločljiv del pojma socializma. Prisotno je bilo v Pariški komuni, prisotno je bilo v Leninovih sovjetskih, prisotno je bilo v vseh velikih socialističnih revolucijah množic, kakršna je bila tudi naša, v nekaterih oblikah in elementih pa je prisotno v celotni svetovni socialistični praksi. Specifične zgodovinske razmere, v katerih se je doslej razvijala socialistična revolucija in socialistična praksa v svojih prehodnih oblikah, so povzročile, da je bil razvoj samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov zaviran in marsikje zavrt za daljšo dobo. To dejstvo je omogočalo tendence, da bi se specifični državno-lastninski monopol, ki je nujen v prvih obdobjih socialistične revolucije, sprevrgel v nekakšen monopol tehniobirokratske strukture v proizvodnih odnosih. Seveda bi bilo preveč, če bi hotel podrobneje ocenjevati zgodovinske razmere in njihove posledice za socialistično prakso. Vendar bi rad še enkrat poudaril, da naše socialistično samoupravljanje ni nikakršen poseben model socializma, ki bi bil od druge socialistične prakse ločen s špansko steno, ampak je razvojna faza, ki jo v takšni ali drugačni obliki doživlja ali mora doživeti celotna socialistična praksa. Potemtakem socialistično samoupravljanje v Jugoslaviji ni nikakršna posebnost, ki bi jo narekovale izključno specifične jugoslovanske razmere in potrebe, marveč je bistven razvojni element zgodovinske epohe, ki ji pravimo prehod od kapitalizma k višjim oblikam socialističnih proizvodnih odnosov. Ti odnosi bodo dozorevali v svobodno skupnost proizvajalcev in s tem šele ustvarili razmere za razvoj družbe, ki bo temeljila na načelih komunizma. Kajti komunizem ni samo razdelitev po potrebah ljudi, ampak tudi ustvarjalna svoboda človeka, kajti oboje je pogoj za vsestranski razvoj in polno izražanje osebnosti človeka kot svobodnega in obenem v humanističnem smislu odgovornega družbenega bitja.

SAMOUPRAVLJANJE SE JE OBLIKOVALO V REVOLUCIJI

Sprašujete, kdaj smo se pri nas odločili za samoupravljanje. Vsaka prava revolucija množic je dejansko najneposrednejša oblika samoupravljanja. Taka je bila tudi naša revolucija. Že nastajanje partizanskih odredov je bilo izraz samoupravne revolucionarne volje množic. Osvobodilna fronta je bila zgrajena prav tako na samoupravljanju množic. Na tej samoupravni revolucionarni akciji so nastali tudi organi ljudske oblasti. Upravljanje gospodarskih virov na svobodnem ozemlju je bilo prav tako samoupravno. Potemtakem samoupravljanje ni nastalo šele po revoluciji, ampak v samem toku te revolucije, v narodnoosvobodilnem boju, v

prvih revolucionarnih aktih ljudske oblasti.

Načelno tudi v povojnih letih nismo nikoli odstopili od teze, da mora moč ljudskih množic tudi pri socialističnem delu in graditvi socialističnih družbenih odnosov priti čimbolj neposredno do izraza v ustreznih demokratičnih in samoupravnih oblikah. Začetne oblike takih odnosov so bile dejansko prisotne ves čas tudi v prvih povojnih letih. Vendar je treba upoštevati po eni strani izredno težke razmere, v katerih se je tedaj obnavljala naša dežela in ki so terjale skrajno varčnost in solidarnost, ter hkrati skrajno centralizacijo upravljanja stvari pa tudi ljudi, po drugi pa rastoči tehniobirokratski pritisk, ki je lasten epohi, v kateri živimo. Oboje je povzročilo, da so bili ti začetki samoupravljanja zavrti v svojem razvoju in potisnjeni na stranski tir. To je bilo še zlasti mogoče, ker je na vso našo družbeno zavest takrat močno pritiskal stalinizem, ki je bil pravzaprav najbolj dosledno izpeljana ideologija tehniobirokratskega monopola v družbi, usmerjeni v socializem.

Spopad s Stalinom je znova »rehabilitiral« samoupravne in demokratične oblike, ki so nastale v naši revoluciji. Izredno povečane ekonomske in druge težave, ki so nastale zaradi skoraj popolne ekonomske blokade Jugoslavije, pa so ustvarile tudi objektivno nujnost velike samoupravne pobude najširših delovnih množic. Podpora, ki so jo takrat dajali naši delavci politiki Zveze komunistov, je tako avtomatsko preraščala v razne oblike samoupravne iniciative po naših tovarnah. To dejstvo je – tudi ne glede na teoretične in idejne predpostavke naše socialistične revolucije in ne glede na našo

prakso v času narodnoosvobodilne vojne – samo po sebi nakazalo nadaljno pot naše revolucije v smislu socialističnega samoupravljanja. Ti trije faktorji v celoti so bili potemtakem razlog, da se je Zveza komunistov Jugoslavije odločila za odločnejšo preobrazbo proizvodnih odnosov v smislu socialističnega samoupravljanja. Prve akcije v tem smislu so bile predvsem politične akcije Zveze komunistov po tovarnah. Tako so nastajali prvi delavski sveti ali podobne organizacije v naših delovnih organizacijah že v teku 1949. leta. Toda prva načelna odločitev o sistematičnem razvijanju samoupravnih oblik socialističnih proizvodnih odnosov je bila sprejeta, kolikor se spominjam, spomladi ali v začetku poletja 1949, na sestanku, ki smo ga imeli pri tovarišu Titu v Splitu. Na osnovi dotedanjih izkušenj, ki smo jih analizirali, in ki so bile v glavnem zelo pozitivne, in pa pobude tovariša Tita, ki je dal tem samoupravnim težnjam vso podporo, smo se takrat odločili, da je treba pripraviti celovito akcijo za samoupravno preobrazbo celotnega upravljanja družbenih proizvodnih sredstev.

BILI SO ODPORI

Toda že takrat smo naleteli na hude ovire, deloma zaradi objektivnih težav kot tudi zaradi zavestnih ali podzavestnih odporov že v precejšnji meri zbirokratizirane tehnostrukture proizvodnje v naši družbi. Zato je bilo potrebno, da se vodstvo Zveze komunistov in zvezna vlada odločnejše angažirata v spopadu s temi odpori. To je bilo storjeno s

KLENA PRODORNOST – Naši marksistični misli mora biti tuje capljanje na mestu, v okornih dogmah, v subjektivističnih konstrukcijah, v navadah in pragmatizmu.

težko ječo in zaporom res ni bilo bistvene razlike.

O prestajanju kazni v Zábeli pri Požarevcu je povedal naslednje:

»V Zábeli sem našel mnogo dobrih tovarišev. To je bil res dober kolektiv. V začetku so me sicer ločili od starejših tovarišev, ker so bili mladoletniki zaprti v posebnem poslopju. Vendar pa smo le nekako vzdrževali stike. Delu tovarišev, ki so bili v kaznilnici že pred nami, smo se morali zahvaliti, da smo se zelo organizirano vključili v študij. Našli smo še kar dobro knjižnico marksistične literature, imeli pa smo tudi druge knjige s področja družbenih ved, filozofije, zgodovine, ekonomike. Mnogo sem delal tudi v krožkih in samostojno. Tako je bil zame požarevski zapor pravzaprav zelo dobra šola. Spočetka je bil v kaznilnici sicer velik nered, ki nam je koristil. Hrano smo imeli zelo slabo, ker so vsi kradli – uprava in pazniki. Materialna stran je bila obupna, pa tudi v drugem pogledu so bile razmere za-

lostne – za sto dinarjev si lahko podkupil paznika in dobil v zapor marsikaj. Zato smo imeli dobro knjižnico. Kmalu pa so nastale spremembe. Pravzaprav se je spremenila uprava. Materialni položaj se je zboljšal, vse drugo pa poslabšalo. Z gmotnega vidika smo živeli zelo težko, dostikrat smo malone stradali. Partijska organizacija v Jugoslaviji je bila takrat zelo oslABLJANA in zato do leta 1931 od zunaj nismo dobivali skoraj nobene pomoči. Navezani smo bili na tisto, kar so nam pošiljali od doma, od onod pa smo dobivali malo, ker smo bili samo proletarski otroci in zatorej nismo mogli mnogo zahtevati od svojih. Ko je pozneje bolj začela delovati Rdeča pomoč, so se razmere zboljšale.

»V Zábeli smo se večkrat uprli, prirejali smo gladovne stavke in tako smo po vrsti razširjali naše pravice. Na primer mi, mladoletniki, politični obsojenci in starejši tovariši politični kaznjenci smo začeli gladovno stavko, da bi nas združili, ker smo bili zaprti ločeno v dveh poslopih. Naposled smo to dosegli...«

torji in predstavniki CK iz tujine. Zvečine največkrat niso poznali ali pa so zelo površno poznali konkretne razmere, v katerih so se bojevale naše partijske organizacije, vendar so bili zmeraj pripravljeni dati končne ocene in instrukcije. Delali so po ustaljenih shemah, ki so veljale za vso Evropo, in zatorej jim »ni bilo težko« vsakokrat najti

navodila za delo ne glede na to, koliko je bilo vse to realno ali ne. Dejansko so frakcijski boji v Partiji, dolgotrajno bivanje v zamejstvu brez zveze s konkretnimi problemi v deželi kakor tudi dejstvo, da so začele metode kominterne v sodelovanju s posameznimi kompartijami kazati številna znamenja birokratizma in shematizma, povzročili, da so

Tito in Kardelj na 1. konferenci nevrščenih držav v Beogradu leta 1961. V ozadju Veljko Vlahović in Vladimir Bakarić.

Prva srečanja s Titom

Edvard Kardelj je bil eden najtesnejših sodelavcev tovariša Tita. Srečanje leta 1934 je opisal takole:

»Tovariš Tito je prišel kot delegat CK na pokrajinsko konferenco Partije za Slovenijo v Medvodah blizu Ljubljane. Sestala sva se v stanovanju Bojana Stupice, sedanjega gle-

dališkega režiserja. Tega se dobro spominjam. Spominjam se celo, kako je bil oblečen.

Da bi lahko povedal svoje vtise o tem srečanju, moram najprej povedati svoje vtise o mnogih drugih podobnih srečanjih z ilegalci. K nam so prihajali mnogi instruk-

prvim formalnim državnim aktom o tem, ki sta ga podpisala Boris Kidrič kot predsednik gospodarskega sveta vlade in Djuro Salaj kot predsednik sindikata. Tudi sam sem sodeloval pri oblikovanju tega dokumenta, ki je bil dejansko prva uradna formulacija sklepe, ki smo jih napravili na sestanku v Splitu. Že takrat smo razpravljali tudi o nujnosti, da se vsi ti odnosi regulirajo z zakonom, toda ocenili smo, da je za to še prekmalu in da si moramo v praksi pridobiti še dodatne izkušnje. Zato je bil prvi zakon o samoupravljanju sprejet šele naslednje leto.

Dejstvo, da se je v Jugoslaviji samoupravljanje močneje razvilo kot drugod, je potemtakem rezultat posebnosti objektivnih in subjektivnih razmer, v katerih se je razvijala naša revolucija, toda sam razvoj socialističnega samoupravljanja je neločljiv sestavni del sodobnega socializma kot svetovnega zgodovinskega procesa sploh.

DELAVSKE RAZREDE MORA OBVLADATI SVOJE DELO

Seveda je borbena strnjnost delavskega razreda največja v trenutkih odprtih konfliktov in revolucionarnih spopadov. Toda to dejstvo nima nič skupnega z vprašanjem o naravi in vlogi delavskega razreda v naši družbi oziroma s tezo, da delavski razred preneha biti delavski razred, če bolje živi. Seveda je nemogoče trditi, da je delavski razred pri nas isto, kar je bil nekoč. Bistvo razrednega konflikta kapitalistične družbe je v tem, da delavec razpolaga samo s svojo delovno silo na delovnem trgu, tisti, ki razpolaga z njegovim presežnim delom oziroma z njegovim minulim delom, tj. s kapitalom, pa vlada pogojem, sredstvom in rezultatom dela. Smoter socializma je spajanje dela in kapitala na temeljih družbene lastnine proizvodnih sredstev in samoupravljanje delavca v združenem delu. Bistvena razlika med delavskim razredom v naši družbi in v kapitalističnem sistemu je potemtakem prav v tem, da je toliko manj razred, kolikor uspešneje premaguje ostanke stare razredne družbe. Ti ostanki pa se ne pojavljajo samo v obliki klasične privatno-kapitalistične lastnine, ampak tudi v obliki dejanskega monopolističnega razpolaganja z družbenim kapitalom. Zato so elementi razrednega boja ne samo še vedno prisotni, ampak tudi neobhodni. Poudarjati pomen razrednega boja v takih razmerah pomeni imeti jasen koncept zgodovinskega procesa osvoboditve dela. Po drugi strani pa se razširja krog ljudi, ki v

sistemu socialističnega samoupravljanja predstavljajo delavski razred. V kapitalističnem sistemu žive, zlasti v razvitih deželah, močni sloji, ki stojijo, kakor je rekel Marx, z eno nogo v buržoaznem razredu, z drugo v proletarskem. V naši družbi se možnosti za monopolistično razpolaganje z družbenim kapitalom stalno zmanjšujejo, v ustavnem sistemu pa so dejansko take možnosti pravno obsojene kot nezakonite. Tak razvoj ustvarja možnosti, da se odnosi med ljudmi v naši družbi v vse večji meri in v vse širšem krogu razvijajo izključno samo kot odnosi v delu, s čimer tudi v razdelitvi čedalje bolj prevladuje princip delitve po delu. O enotnem delavskem razredu, ne glede na kvalifikacijo in izobrazbo, lahko govorimo toliko, kolikor družbeni položaj človeka dejansko določata samo njegovo delo in njegov osebni dohodek po družbeno vzpostavljenih merilih za razdelitev na osnovi kvantitete in kvalitete dela. Potemtakem pojem delavskega razreda zajema vse, ki imajo istoveten položaj v proizvodnih odnosih socialistične družbe, se pravi, istoveten delovni položaj v družbi in v razmerju do skupnega družbenega kapitala, to je, v sistemu družbene reprodukcije. V tem procesu se ostanki razrednih odnosov, se pravi, monopolističnega razpolaganja z družbenimi sredstvi — ne glede na neenakomeren oziroma večkrat cikcakasti razvoj — vse bolj zmanjšujejo, z njimi vred pa tudi razredni konflikti, pa tudi sam delavski razred je s tem postopno vse manj razred. V tem procesu se pravzaprav izraža Marxova misel, da delavski razred, ko osvobaja sebe, obenem osvobaja družbo vseh oblik razrednega gospodarstva.

KRČIMO POT

Potemtakem imate prav, ko si postavljate vprašanje, ali se pri nas poleg ostankov razrednega boja ne uveljavlja tudi še neki drugi proces. Ta proces je dejansko nastajanje svobodne asociacije proizvajalcev, na tej poti pa ima razvoj samoupravljanja kot oblike socialističnega združenega dela izredno pomembno in v marsičem odločilno zgodovinsko vlogo. Ta razvoj seveda zahteva celo zgodovinsko epoho. Naša družba dela v tej smeri prve korake, ki pa jih še vedno zavirajo ostanki odnosov stare razredne družbe. Le-ti ne izvirajo samo iz miselnega konservativizma, ampak jih porajajo tudi objektivne zakonitosti razvoja proizvodnih sil. Z drugimi besedami, možnosti obstoja privatnolastninskih in drugih monopolistič-

nolastninskih oblik v proizvodnih odnosih pri nas še vedno zgodovinsko izčrpane. In zato se pri nas vedno znova pojavljajo tendence bodisi privatizacije ali pa tehno-birokratskega monopola nad sredstvi za proizvodnjo. In zato prav zavoljo tega, ker usmerjamo celotni družbeni razvoj k svobodni skupnosti proizvajalcev, na osnovi takega samoupravnega in demokratičnega položaja človeka, ki bo omogočil poln razvoj njegovih ustvarjalnih sil, ne smemo pozabiti, da je tudi razredni boj, se pravi, boj proti ostankom starega razrednega sistema in poskusom uveljavljanja starih odnosov v novih oblikah, eno bistvenih in odločilnih sredstev v boju za smoter, ki si ga je postavila naša revolucija, se pravi, za osvoboditev dela oziroma delovnega človeka.

K JUTRIŠNJEMU DNEVU...

Ob svojem 69. rojstnem dnevu se tovariš Edvard, ko so mu tovariši zaželeli vse najlepše ob tem prazniku, ni hotel pogovarjati o svojem zdravstvenem stanju, temveč jih je želel spodbuditi, da si bodo tudi njegovi tovariši še z večjo vnemo prizadevali za razvoj naše družbe. Opozoril je, da je treba vso skrb posvetiti predvsem razvoju občin in krajevnih skupnosti, in dodal, da je XI. kongres ZKJ to pomembno vprašanje premalo upošteval. Prepričan je bil, da je potrebno v vsaki komuni, v krajevni skupnosti ali občini uresničevati osnovno misel samoupravnega socializma, saj se prav tukaj odločilno stekajo vsi dejavniki: občan kot posameznik, družba in občan kot delavec ter država. Misel, ki jo je izrekel tovariš Kardelj, zahteva ne samo večjo dejavnost vseh zavestnih sil na področju preoblikovanja odnosov, ki se danes v občinah še vedno marsikdaj oblikujejo v kalupih, ki jih oblikuje zgodovina, posamezniki in druge objektivne okoliščine, temveč zahteva tudi preobrazbo zavesti vseh delavcev in občanov. Morda se moramo ob tem spomniti njegove utemeljitve za kaj smo zamenjali izraz državljan z besedo občan. Menil je, da državljan, v pojmu kot se je oblikoval v francoski revoluciji, v slovenskem prevodu ne odraža polnega pomena besede, niti ne zadovoljuje potreb naše sodobne socialistične in samoupravne družbe, v kateri je človek vse manj državljan, se pravi, podložnik države, vse bolj pa enakopravni član samoupravljalne skupnosti.

Razvoj samoupravne socialistične družbe, ki jo je v veliki meri soustvarjal tudi tovariš Edvard Kardelj, je stkan iz vrste ljudi in dogodkov, iz vsakodnevnega dela in nalog, s katerimi se srečujemo, teoretične osnove pa so le napotila, po katerih mora vsakdo oblikovati svoj jutrišnji dan.

Besede dobijo zven, ko postanejo resnične, dejanja, ko obrodijo sadove. Kljub tragičnemu dogodku, veliki izgubi za našo samoupravno socialistično družbo ostaja izročilo, ki bo polno zaživel le ob naporih vseh delavcev in občanov.

sov, ko je kot fotoamater hodil na Cankarjevo razvijati oziroma kupovat filme. Presenetilo me je to, kako je bil preprost. Včasih sem pogledala, če je res prišel sam in peš. To me je zmeraj čudilo... Bil je kot navaden državljan in je kot mi vsi tudi on veliko hodil peš.

Zame je on simbol revolucionarja. Jaz sama sem starejša generacija, ki je vse to preživela, vsa ta leta. Za vsakim posebej mi je žal. Vse svoje življenje so delali in imajo izredne zasluge, ki jih mi danes komaj dojemamo.

Poslušala sem le njegov glas

Nuša Kerševan, predsednica Izvršnega sveta občine Center

Tovariš Kardelj mi je posebej revolucijo in reči moram, da sem vedno z izredno zavzetostjo poslušala njegove referate.

Bilo je v klubu delegatov. Stenografska ekipa se je menjavala tako, da je vsak stenograf pisal četrtr ure, potem ga je nasledil drug stenograf. Spomnim se, da sem prišla v dvorano in nisem upala pogledati okrog sebe, kje sedi tovariš Kardelj. Potem sem slišala samo njegov glas. Stenografinja pred mano mi je samo rekla: »Začni!« Začela sem pisati v strahu, ali bo vse napisano. Nobenega magnetofona ni bilo. Samo od mene je bilo odvisno, kako bom zapisala, da bo vse zajeto. Ko sem svoj stenograf dešifrirala in pisala, sem potem ponovno pretehtala ali sem vsako besedo napisala v takšni stavčni zvezi in povezavi, kot je prav.

Njegova dela in njegove besede so nam bile vsa ta leta vodilo za naše delo. Mislim, da se danes še ne zavedamo kako huda

»Višji družbeni interes« je lahko resničen, tak, da je od njega res odvisen obstanek in napredek socialistične družbe ali nacionalne skupnosti ali delovne organizacije, in ga zato tudi samoupravni delovni človek ne občuti kot nasilje. Lahko pa je tudi neresničen, izraz etatističnega dogma, jalovega subjektivizma, tehnokratskih konstrukcij, dominacije določenega parcialnega interesa, nacionalno-hegemonističnih ambicij, egoističnega partikularizma, težnje za privilegiji in parazitizmom, se pravi za življenjem na račun tujega dela itd.

—Beleške o naši družbeni kritiki—

bili posamezni komunisti v emigraciji in v vodstvu KPJ čedalje manj revolucionarni, čedalje bolj pa uradniki. Jasno je, da je Partija morala nositi zelo težko breme posledic takega stanja.

Tovariš Tito pa ni bil funkcionar takšnega kova. On se ni dal odtrgati od baze gibanja, zmeraj je ostal revolucionar. Zato ni trpel shem in tudi sam je bil daleč od vsakega shematizma. Zato tudi med najinim prvim srečanjem in na pokrajinski partijski konferenci v Medvodah ni tako zlahka povedal sodbe, marveč se je spuščal v probleme, poslušal podatke in argumente in šele po vsem tem izrekel svoje mnenje, svoje predloge in sugestije. Prav to je bilo vzrok, da si je takoj pridobil zaupanje vseh nas. Bodisi da je kritiziral naše gledanje, bodisi da ga je sprejel, vselej smo bili prepričani, da svoje sodbe ni dal na podlagi nekakšnih shem, marveč na podlagi prizadevanja, da bi se čim bolj vglobil v konkretni problem boja, ki ga je bilo treba reševati. Ravno zato nam je v resnici pomagal pri delu in pripomogel k razjasnjevanju odprtih vprašanj. Na tem je tudi slonelo zaupanje, ki so ga vanj imeli naši partijski kadri.

Vrh tega Tito ni bil eden izmed tistih, ki so prebrali lekcijo in odšli. Tito se je vedno vračal. Skoraj nobene partijske konference v Sloveniji ni bilo — in bilo jih je precej — na kateri ne bi sodeloval Tito. To je v naših kadrih na terenu ustvarjalo prepričanje, da pozna Tito probleme prav tako dobro kakor sami. Zato so tudi cenili njegova mnenja, kako je treba te probleme reševati.

In naposled, Tito je bil v osebnih odnosih zmeraj neposreden, človeški in tovariški. Leta 1934 Tito ni bil dolgo v Sloveniji. Vendar smo vsi, ki smo sodelovali pri razgovorih in na konferencah, ohranili povsem

določen spomin na vse, kar je bilo v zvezi z njim. Poznejši stiki so to še bolj potrdili. Tako se spominjam tudi na svoje bivanje v Moskvi, ko je bil tam tudi Tito. On je bil edini človek, v katerega smo imeli mi, mlajši komunisti, ki smo prišli iz domovine, zaupanje in od katerega smo pričakovali rešitev naše Partije v obdobju, ko so Komunistično partijo Jugoslavije razdirali frakcionaški boji in ko je prišel tovariš Tito za generalnega sekretarja centralnega komiteja.

Do začetka leta 1930 sem delal v pokrajinskem komiteju SKOJ. Nato sem bil od začetka leta 1932 v ječi, po vrnitvi pa sem postal član pokrajinskega komiteja Partije, ki smo ga sestavljali sami bivši skojevci. V skojevski organizaciji v Sloveniji leta 1928 in 1929 ni bilo frakcionaštva, gotovo pa ne v obnovljenih partijskih organizacijah po šestojanuarskih udarcih. A vseeno smo vsi čutili posledice frakcionaških bojev v vodstvu Partije. Dejansko se je naša Partija od šestojanuarskega puča naprej razvijala tako rekoč po dveh tirih, v dve smeri. Po eni poti je šla Partija doma, po drugi pa so se razvijale stvari v vodilnih partijskih vrhovih, ki so bili v tujini.

V domovini se je odpor proti frakcionaštvu pokazal že pred 6. januarjem, posebno v zagrebški organizaciji, ki jo je vodil tovariš Tito. Pa tudi drugače je bilo v vsej partijski organizaciji čutili močan odpor proti frakcionaštvu. Težak boj, ki ga je Partija morala držati pod udarci po šestojanuarskem puču, je izredno pomagal, da se je očistila frakcionaških ostankov. Dobro se spominjam, da je v Sloveniji klonilo pod šestojanuarskim udarci doma vse, kar je bilo oportunistično ali kar je že načelo frakcionaštvo, kar ni bilo res dobro povezano z delavskim gibanjem, kar ni trdno stalo na

revolucionarnih pozicijah. Vse, kar je ostalo, je bilo pripravljeno na najodločnejši boj.

Zatorej je razumljivo, zakaj v osnovnih partijskih organizacijah frakcionaštva po šestojanuarskem obdobju, razen nekaj osamljenih središč v nekaterih delih Jugoslavije, skorajda ni bilo. Toda v vrhovih v zamejstvu je bilo drugače. Tam so se še nadalje razvijali frakcionaški spopadi. Vzrokov za takšno stanje je bilo več. Deloma so še zmeraj delovali ostanki starih frakcionaških delitev. Gotovo pa je, da bi pod vplivom stanja v partijskih organizacijah v domovini morali izginiti, če jih ne bi pri življenju ohranjale napake v metodah kominterne in v njeni kadrovske politiki.

Nezdruženo stanje v vodstvu je imelo seveda hude posledice za stanje v domovini, ne toliko v smislu izzivanja frakcionašenja, grupašenja, kakor v smislu zaviranja revolucionarnega dela Partije. Pogosto smo dobivali nemogoče instrukcije ali pa so bili deležni uničujoče kritike očitni uspehi Partije v deželi, kar je bilo posebno težko breme za delo. Tolažili smo se, da je tega morda krivo nepoznavanje razmer v Jugoslaviji. Vendar je šlo po eni strani za frakcionaštvo, ki je ubijalo politiko, po drugi strani pa za to, da so posamezni ljudje v partijskem vodstvu v tujini — pozabljali na svojo odgovornost pred lastnim delavskim razredom in pred lastno domovino in — bolj skrbeli za to, kako bodo njihovo delo ocenjevali v Moskvi, v kominterni, kakor pa kakšni bodo praktični rezultati njihove politike doma. Kakor sem rekel, so taki ljudje nehali biti revolucionarji in so postali uradniki. Seveda v njih ni bilo niti trheice revolucionarnega duha.

V takšnem položaju so potrebe revolucionarnega razvoja v deželi prišle v konflikt z dogmatičnim vodstvom v zamejstvu. Razli-

ka med dejanskimi potrebami boja v domovini in shematskimi koncepcijami vodstva v zamejstvu je zaostrovala tudi notranje odnose v Centralnem komiteju. In v to se je tedaj vmešala kominterne. Zamenjani so bili razni ljudje v vodstvu, kar se je vse dogajalo brez zveze z razvojem partijske organizacije v deželi. Po tej poti se kajpada ni moglo popraviti stanje v vodstvu, še manj pa ga je bilo mogoče politično dvigniti in usposobiti za dejansko vodstvo Partije.

V kominterni so ocenjevali stanje v Partiji po odnosih v vodstvu v tujini. To stanje pa so deloma povzročile napake samega aparata kominterne. Tako se je dogodilo, da so v kominterni resno obravnavali predlog o razpustu Komunistične partije Jugoslavije, in to prav takrat, ko je KPJ na terenu že trdno stala na svojih nogah in je postala eden najmočnejših činiteljev v deželi. Končno so le zavrgli to pošastno namero.

V tem času je tovariš Tito postal generalni sekretar. Izmed vseh članov politbiroja je bil on največkrat v domovini, tako da je bil zelo tesno povezan z življenjem partijskih organizacij. Že prej, ko je bil organizacijski sekretar CK, je predlagal, naj se vodstvo Centralnega komiteja vrne v domovino. Ta zahteva tovariša Tita, ki ni bila izpolnjena, dokler ni on prišel na položaj generalnega sekretarja Partije, je dejansko pomenila mnogo več kakor reševanje nekega organizacijskega problema. To je bil v celoti nov program, program preroda Partije kot celote, globoka sprememba v orientaciji celotne Partije. Poslati CK v domovino bi pomenilo vrniti ga Partiji in Partijo vrniti jugoslovanskemu delavskemu razredu.

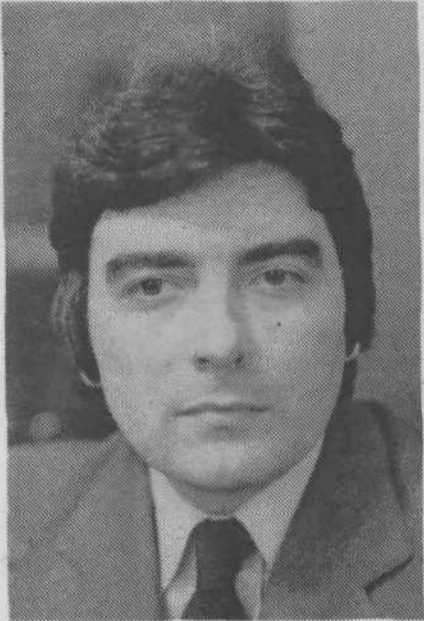
Po mojem mnenju je bila zahteva, naj se vodstvo vrne v domovino, v tistem času odločilna. Izražala je odpor celotne partijske

izguba je njegova smrt. Zelo težko bo, ko pri izgradnji našega samoupravnega socializma, ki si ga je zamislil tovariš Kardelj, ne bomo več slišali njegove žive besede.

Bil je izreden človek

Mirko Ukmar, sekretar izvršnega sveta občine Center

Mene je vest, da je tovariš Kardelj umrl presenetila in prizadela tako kot vse ostale. Vemo, da smo ga vsi spoštovali in imeli radi. Jaz še posebej, ker sem ga zelo veliko bral. V vsakodnevem delu sem upošteval njegovo delo, njegove ideje, njegove razprave in

njegov pogled na razvoj in usmeritev našega sistema. Kako čudovito je teorijo marksizma prenašal v našo družbo in kako modro je usmerjal prek teorije našo prakso. Bil je izreden človek. To je ogromna izguba, predvsem zato, ker še nismo v praksi uspeli izpeljati vseh njegovih idej. Ko čitamo Kardeljeva dela naletimo na posamezne ideje, ki jih včasih še ne dojamemo tako življenjsko kot si jih je on predstavljal. Pri tem bomo v bodoče zelo pogrešali njegovo živo besedo.

Človek se kuje sam

Delavec, Zlatarna Celje – predsednik sindikata

Smrt Edvarda Kardelja nas je prizadela, nas vse. Tako tiste na delovnih mestih, kakor one, ki so bili takrat doma. Le njegova misel, da se človek kuje sam, nas ob teh trenutkih vzpodbuja, da ostanemo samozavestni in nas njegova smrt ne bo vrgla iz tira in da bomo sposobni ravno tako ustvarjati kot do sedaj, po njegovih zamislih. Mislim, da je ta trenutek zelo primeren, da se spo-

Publicistično in znanstveno delo

Poleg aktivnosti, ki so izhajale iz političnih in državnih funkcij, se je tovariš Kardelj intenzivno ukvarjal s publicističnim in znanstvenim delom, posebno s teoretičnim raziskovanjem na področju družbenega razvoja, ekonomske in politične graditve socialistične Jugoslavije, kot tudi na področju mednarodnega delavskega gibanja in mednarodnih odnosov.

Pred vojno je objavil vrsto člankov in brošur o aktualnih vprašanih političnega boja. Leta 1939 je objavil študijo »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, ki je po vojni izšla z manjšimi spremembami oziroma dopolnitvami. Kardelj je v njej prikazal razvoj slovenskega naroda, podal marksistično analizo nastajanja in pomena naroda in pokazal na bistvo vprašanja naroda v sodobni družbi nasploh.

Med narodnoosvobodilno borbo je tovariš Kardelj napisal vrsto pomembnih del in člankov, v katerih je razvijal temeljna vprašanja politične strategije in taktike narodnoosvobodilne vojne in organizacijo ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju.

Teoretično in praktično delo je razvil tudi glede socialistične preobrazbe vasi. Tako je v »Problemih socialistične politike na vasi«, knjiga je izšla 1959. leta, podal vsestransko analizo agrarne politike in dotedanjih izkušenj, ter pokazal poti in oblike socialističnega razvoja vasi.

Edvard Kardelj je prispeval pomemben delež k novemu programu Zveze komunistov Jugoslavije, sprejetem na sedmem kongresu ZKJ aprila 1958. leta.

V študiji »Beleške o naši družbeni kritiki«, objavljeni 1966. leta, je Kardelj poudaril, da je kritika socialistični družbi potrebna in nujna. Vendar se mora ta kritika povezovati z demokratično družbeno odgovornostjo ter biti usmerjena k iskanju naprednih in humanističnih rešitev tistih problemov, s katerimi se družba sooča.

Razprava »Razpota v razvoju naše socialistične družbe« je izšla leta 1969. Tovariš Kardelj je v njej poudaril pomen, vlogo in odgovornost zavestnih subjektivnih sil družbe, predvsem zveze komunistov, ki morajo imeti jasne, dolgoročne razvojne koncepte ter se morajo dosledno boriti za socialistično in samoupravno vsebino demokratičnejše jugoslovanske družbe.

Tovariš Kardelj je zavzeto sodeloval v pripravah, razdelavi in pojasnjevanju novega ustavnega sistema. Napisal je razpravo »Nova ustava socialistične Jugoslavije« (1962. leta) ter delo »Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb« (1973. leta) kjer poudarja, da je glavni cilj ustavnih sprememb, ki so bile uresničene v novi ustavi 1974. leta, v tem, da spremembe delavskemu razredu in vsem delovnim ljudem omogočijo, da se bodo še uspešneje borili za vodilno vlogo svojih interesov v družbi in za

svoj samoupravni položaj in za upravljanje družbenih sredstev za proizvodnjo.

Na drugem kongresu samoupravljalcev (1971. leta) je tovariš Kardelj v glavnem referatu »Ekonomske in politične odnose v samoupravni socialistični družbi« ocenil prehojeno pot našega socialističnega samoupravljanja in poudaril, da se je samoupravljanje potrdilo ko edina realna in napredna usmeritev jugoslovanske socialistične družbe.

V razpravi »Protislovja družbene lastnine v sodobni socialistični praksi« (1972. leta), Edvard Kardelj obravnava številna vprašanja v zvezi s pomenom, razvojem, vlogo in protislovji družbene lastnine v jugoslovanski in sodobni socialistični praksi nasploh.

V študiji »Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja« (1977. leta) je s prodorno mislijo analiziral prednosti našega političnega sistema ter smernice za njegov nadaljnji razvoj. Globoko vsebino te študije potrjuje odmev njanjo med našimi delovnimi ljudmi in občani, pa tudi pozornost, s katero so jo sprejeli v svetu. Kardeljeve ugotovitve in napotki za prihodnje delo bodo še dolgo odmevali v naši konkretni družbenopolitični praksi.

O razvoju odnosov in organizacije samoupravnega združenega dela, ki so pomembni ne le za utrjevanje samoupravnih odnosov v združenem delu, temveč tudi za celoten nadaljnji razvoj socialističnih družbenoekonomskih in demokratičnih političnih odnosov v naši družbi, je Kardelj spregovoril v »Svobodnem združenem delu« (1978. leta). Boj za socialistično samoupravljanje je dolgotrajen, je opozoril tovariš Kardelj, saj gre za boj za takšne produkcijske od-

nose, v katerih bo človek osvobojen ne le kapitalističnega, temveč sploh vsakega drugega monopola pri razpolaganju s produkcijskimi sredstvi skupnega oziroma združene-ga dela.

V številnih Kardeljevih člankih in javnih nastopih je posebna pozornost namenjena utrjevanju in razvoju demokratičnih in enakopravnih mednarodnih odnosov v Jugoslaviji.

V delu »O sistemu samoupravnega planiranja« (1976. leta) obravnava ta pomemben vidik, od katerega je v veliki meri odvisen skladen gospodarski in družbeni razvoj.

Na področju mednarodnih odnosov je Kardelj še posebej pozorno analiziral vprašanja aktivne miroljubne koeksistence in politiko neuvrščenosti.

V »Socializmu in vojni« (1960. leta) je argumentirano analiziral družbene, ekonomske in politične razloge ter stopnjo razvoja materialnih proizvodnih sil kot tudi vojaške tehnike in pokazal, da vojna ni neizbežna ter da vprašanje prihodnosti socializma že ni več samo vprašanje nasprotij med svetovno kapitalizma in socializma, temveč je in vse bolj bo stvar notranjega razvoja socializma.

V študiji »Zgodovinske korenine neuvrščenosti« (1975. leta) je tovariš Kardelj poudaril, da je gibanje neuvrščenosti postalo predvsem zgodovinski instrument nujne potrebe po spremembi sistema mednarodnih gospodarskih in političnih odnosov, njihovi demokratizaciji in prilagajanju potrebam sodobne integracije človeštva na temelju svobode in enakopravnosti vseh narodov.

Edvard Kardelj se je ukvarjal tudi z vprašanji, ki pestijo dežele v razvoju. Temeljna politična podmena za njihovo uspešno razreševanje je boj proti kolonializmu in vsem oblikam imperialističnega podrejanja. Kardelj poudarja, da morajo biti nosilci hitrejšega ekonomskega razvoja sami narodi dežel v razvoju, drugi nujni dejavnik pa je akcija mednarodne pomoči.

REDNI PROFESOR EKONOMSKE FAKULTETE

Iz govora na žalni seji EF Borisa Kidriča

... Ko smo Edvarda Kardelja ravno pred dvema letoma izbrali za rednega profesorja politične ekonomije socializma, nismo slutili in nismo hoteli slutiti, da nas bo tako hitro zapustil. Želeli smo, da bi bil pogosteje med nami in med novimi generacijami študentov, da bi na nas prenašal svoje življenjske izkušnje in da bi v pogovorih skupno razčiščevali nam manj jasno in še nepoznano. Vendar je tudi takrat, kadar je le bil med nami, uspeval s krepkimi ocenami in poudarki razložiti bistvo razpravljane in nas spomniti na našo družbeno nalogo, da še drugače izobražujemo mlade in da poglobljamo z

znanstveno obravnavo našo izbrano pot v drugačno, boljše družbo.

Naša fakulteta bo imenu Borisa Kidriča pridružila trajen spomin na svojega profesorja Edvarda Kardelja. Odšel je velik človek, za katerega velja tista njegova misel obnovljena ob njegovem imenovanju za našega profesorja: »Človeku je vredno živeti le, če ustvarja. Ustvarjanje pa je boj, boj v malem in velikem, boj z materijo, boj družbenih odnosov, boj z zaostalostjo mnenj. Človek velja toliko, kolikor je dal pokolenju, ki mu pripada, s svojo ustvarjalno dejavnostjo, kjerkoli in na kakršenkoli način...

organizacije proti metodam birokratskega in shematskega vodenja iz tujine, proti abstraktnim formulam, dogmam in zarotniško-sektaškim metodam in imela namen, naj se Partija obrne k lastnemu delavskemu razredu in problemom dežele.

Prvi korak tovariša Tita kot novega sekretarja Partije je bil, da formira vodstvo v domovini. Menim, da ni pretirano, če rečem, da je tovariš Tito s tako svojo orientacijo vrnil Komunistično partijo Jugoslavije jugoslovanskim delavcem, njihovim problemom, njihovemu boju, njihovim smotrom. Prav taka preorientacija je povzročila tisti nagli polet v razvoju in dejavnosti Partije, ki je omogočil, da je med drugo svetovno vojno lahko postala uspešna organizatorka in voditeljica narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije.

Prepričan sem, da bi bila naša Partija, če bi se vse skupaj tako zavlačevalo še nekaj let kakor do leta 1937, razorožena in onespobljena za akcijo. Zato smemo brez pretiravanja reči, da zaznamuje prihod CK s tovarišem Titom na čelu v domovino novo fazo v razvoju naše Partije.

Seveda tovariš Tito ne bi mogel odpraviti frakcionaštva in birokratskega shematizma v vodstvu in obrniti Partijo k delavskemu razredu svoje dežele, če pogoji doma ne bi bili ugodni za takšno orientacijo. Toda on je te pogoje uvidel in postal nosilec, oblikovalec vseh pozitivnih tendenc, ki so bile v naši Partiji. Ne spominjam se, da bi prišlo do odpora proti novemu vodstvu v kateri partijski organizaciji v Jugoslaviji razen med prijatelji Petka Miletića v Sremski Mitrovici. Pa tudi tam je prevladovala zdrava smer, za katero se je kaj hitro odločila velika večina komunistov.

Zatem je pripovedoval o delovanju novega

partijskega vodstva na čelu s tovarišem Titom:

»Konkretnih sklepov s teh prvih sej se ne spominjam natančno, tembolj, ker sem bil skoraj vse leto 1938 v zaporu. Šele proti koncu oktobra so me izpustili in sem se vključil v delo politbiroja.

To je bil dejansko nov politbiro z novo orientacijo, ki jo je dal tovariš Tito. To je bila orientacija k boju za reševanje konkretnih problemov delovnih množic in narodov Jugoslavije, k likvidaciji oportunističnega, sektaštva, najrazličnejših zarotniških metod pri delu itd., skratka, orientacija k množicam.

Spominjam se, da je bilo eno izmed poglobitvenih gesel, ki jih je poudarjal tovariš Tito – prebiti obroč, ki ga je Partiji vsilila ilegalnost. To je pomenilo, da je treba ilegalno revolucionarno Partijo usposobiti, da bo navzlic ilegalnosti javen politični činitelj in da bo širila svoj vpliv med najširšimi množicami. Na tej liniji smo se aktivirali v vseh družbenih organizacijah, v sindikatih, združenjih itd. Pri tem se nismo orientirali k formiranju majhnih sektaških skupin, marveč na to, da bi komunisti postavljali probleme in zahteve in ob njih mobilizirali množice. Ni nam šlo za to, da bi komunisti pridobili čimveč ljudi neposredno v Partijo, marveč za to, da bi jih čimveč aktivirali v boju za najrazličnejše konkretne zahteve. To je bila mobilizacija širokih množic, ki pogosto niso niti vedele, da je za različni akcijami Komunistična partija, vendar so šle v boj za takšne zahteve, ker so ustrezale njihovim interesom. Preko rezultatov takšnega boja se je Partija povezovala z množicami, se usposabljala za njihovo vodstvo in se sama nehanoma krepila.

Eden izmed zelo pomembnih momentov je bil boj proti fašizmu, proti nevarnosti

pred agresijo, za obrambo neodvisnosti narodov Jugoslavije. Na tej platformi se je ustanovila tudi Ljudska fronta oziroma široka antifašistična fronta, katere temeljne politične zahteve so bile: neodvisnost Jugoslavije, naslonitev naše dežele na Sovjetsko zvezo, notranje spremembe v smeri demokratizacije predvsem ustanovitve ljudskodemokratske vlade, ki bi zbrala vse demokratične sile, vključno Komunistično partijo, in reševanje ekonomskih, socialnih in drugih zahtev, ki so jih poudarjale ljudske množice v svojem vsakdanjem boju. Tako je Partija boj za vsakdanje zahteve množice povezovala z bojem za dolgoročne cilje. Izhajali smo od bližnjih nalog in problemov, ki so bili množicam razumljivi in najbolj aktualni, predlagali oblike boja, ki so jih bile množice pripravljene sprejeti, in tako ustvarjali neraztrgljivo povezanost med Partijo in množicami, ustvarjali tudi njihovo zaupanje v Partijo, ki je pozneje, med narodnoosvobodilno vojno, postavilo Partijo v vodstvo velikanskemu revolucionarnemu gibanju množic.

Po mojem mnenju je k takemu razvoju stvari mnogo pripomogla ravno odlika tovariša Tita, da je njegovo delo zmeraj bilo brez dogmatizma in doktrinarstva.

Kardelj je spregovoril še o partijskem posvetovanju pod Šmarno goro maja leta 1939:

»To posvetovanje – je dejal – je bilo pomemben datum v razvoju naše Partije. Ni prineslo kake nove politične linije, ker je ta bila formulirana že poprej. Pomen tega posvetovanja je predvsem v tem, da so na ta sestanek prvič po dolgi vrsti let prišli zastopniki partijskih organizacij iz vse države in da je bila ob tej priliki sprejeta enotna politična linija po diskusiji, ki je bila brez najmanjšega ostanka frakcionaštva ali načelnih nesoglasij. Ta konferenca je veliko pripomogla k

organizacijski in politični okrepitvi Partije.

Posvetovanje pod Šmarno goro je bilo v neki kmečki hiši. Njen lastnik je bil na pol kmet, na pol uradnik, zelo pošten tovariš. Pisal se je Miha Novak. Leta 1941 je odšel v partizane. Nemci so ga ujeli in ubili po strašnem mučenju, pri čemer se je junaško obnašal.

Spominjam se tudi neke podrobnosti s te konference. Tovariš Tito ni našel človeka, ki bi ga moral počakati in pripeljati na sestanek. Policija je namreč dobila neke podatke o pripravah na sestanek in je nekatere tovariše zasledovala, med njimi tudi Slavka Šlandra, ki bi moral počakati Tita. Da bi se Slavko znebil spremstva, ni prišel na sestanek ob pravem času in tako ga Tito ni našel.

Ker je Tito približno vedel, kje naj bi bila konferenca, se je ustavljal za nekaj časa v bližini hiše. Prišel je gospodar, ki je nesel velike kolače kruha. Tito ga je začel nekaj spraševati, kmet pa je molčal. Nekaj časa je nezaupno gledal prišleka, a ko je presodil, da mora biti to eden izmed »pravih«, mu je porinil kolač kruha in dejal: »Na, in za menoj!«

Peta državna konferenca po tem posvetovanju pod Šmarno goro je pomenila kvaliteten skok v razvoju naše Partije. Obroč ilegalnosti je bil prebit in boj za množice odločen v korist Partije. Takrat je po svojem vplivu že bila močna množična stranka.

Osebná zasluga tovariša Tita, zasluga nedvomno zgodovinskega pomena je v tem, da je kot generalni sekretar vrnil Komunistično partijo Jugoslavije jugoslovanskemu delavskemu razredu in jo naredil odgovorno temu razredu in narodom Jugoslavije ter ji omogočil, da je kot odločilni činitelj postala voditeljica in organizatorica narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije.